

ЗВ'ЯЗКИ М. Ф. КОМАРОВА З ВИДАТНИМИ ДІЯЧАМИ ЛІТЕРАТУРИ, КУЛЬТУРИ, НАУКОВЦЯМИ. ЛИСТУВАННЯ

---

816. Автографи Михайла Грушевського : [зокрема про листування М. Грушевського з М. Комаровим] // Чорномор. комуна. – 1991. – 11 жовт. – С. 3. – Підпис: АП «Чорномор'я».

817. Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу : [листи другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.] / упоряд. А. Жуковський ; відп. ред. П. Сохань ; Ін-т укр. археографії НАН України. – Київ, 1994. – С. 127.

818. Василюк О. Д. Листи Агатангела Кримського до Володимира Гнатюка : [зокрема про М. Комарова] // Сходознавство. – Київ, 2005. – Вип. 29/30. – С. 24–41. – Те саме // Агатангел Кримський : нариси життя і творчості / відп. ред. О. Д. Василюк [та ін.]. – Київ, 2006. – С. 499–516.

819. «...Віддати зумієм себе Україні» : листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вступ. ст., археогр. передм., упорядкування, комент., прим., підгот. текстів., покажчики, додатки, добір іл. матеріалу С. С. Кіраля ; передне слово А. Погрібного. – Київ ; Нью-Йорк : Укр. Вільна Академія наук у США, 2004. – С. 5, 9, 12, 19, 23, 26, 27, 31, 32, 36, 41, 43, 44, 45, 49, 51, 65, 76, 82, 84, 86, 108, 111, 129, 145, 148, 151, 155, 167, 171, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 186, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 201, 202, 203, 206, 207, 213, 214, 216, 219, 224, 226, 229, 231, 232, 234, 240, 241, 243, 249, 250, 251, 253, 258, 267, 268, 269, 272, 273, 278,

279, 281, 282, 285, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 302, 303, 304, 306, 311, 312, 313, 314, 317, 322, 334, 391, 404, 419, 428, 466.

820. Гончарук Т. Листи Євгена Чикаленка до Михайла Комарова 1900–1901 рр. : діалог двох провідників українського руху на зламі століть / Т. Гончарук, А. Лажешник // Євген Чикаленко в процесі українського націотворення : до 150-річчя з дня народж. Є. Х. Чикаленка : зб. наук. пр. / редкол.: О. Бачинська [та ін.]. – Одеса, 2012. – С. 23–34.

821. Гуменюк М. З архіву М. Ф. Комарова : [про листи В. Александрова, К. Білиловського, Я. Жарка, М. Михальчука, М. Чернявського, Я. Щоголева до М. Комарова] // Архіви України. – 1968. – № 1. – С. 28–35.

822. Гуменюк М. Лист Миколи Вороного до М. Ф. Комарова : [у листі наведений список діячів укр. театру, який у подальшому був включений до бібліогр. праці про укр. драматургію] / вступ. ст. і публ. М. Гуменюка] // Архіви України. – 1970. – № 6. – С. 59–62.

823. Дзьобан О. Листи А. Ю. Кримського до В. М. Гнатюка / О. Дзьобан, Я. Полотнюк // Жовтень. – 1971. – № 1. – С. 128–134. – *Із змісту*: Лист від 27.ІІІ.1901, М[осква] : [зокрема з проханням надіслати «Гумористично-ілюстрований календар» М. Комарова].

824. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького : [в 6 вип.] / упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, Н. Г. Чередник ; вступ. ст. С. В. Амбросимової, А. І. Перкової ; передне слово Б. Т. Карапиша. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1997–2012.

Вип. 1 : Листи вчених до Д. І. Яворницького. – 1997. – 888 с. – *Із змісту*: Листи М. Ф. Комарова. – С. 260–265; Згадки про М. Комарова. – С. 127, 614, 723, 728, 739, 809.

Вип. 2 : Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. – [Дніпропетр. кн. друк.], 1999. – 460 с. – *Із змісту*: Згадки про М. Комарова. – С. 59, 67, 102, 120, 204, 336, 346, 390.

Вип. 3 : Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. – АРТ-Прес, 2005. – 740 с. – *Із змісту*: Згадки про М. Комарова. – С. 534, 653, 671.

Вип. 4 : Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – АРТ-Прес, 2005. – 500 с. – *Із змісту*: Листи до М. Ф. Комарова. – С. 79-83; Згадки про М. Комарова. – С. 394, 400, 441–442.

825.Зеров М. Листи Я. І. Щоголева до М. Ф. Комарова (1881–1882) // Українське письменство / М. Зеров ; упоряд. М. Сулима ; післямова М. Москаленко. – Київ, 2003. – С. 767–770. – *Те саме* // Україна. – 1930. – Кн. 39 (січ.–лют.). – С. 146–157.

826.Зіньківський Т. Листи до Михайла Комарова / вступ, підгот. текстів і комент. С. Кіраля // Слово і час. – 2002. – № 9. – С. 61-65.

827.Зленко Г. Д. В оточенні Михайла Коцюбинського : [зокрема про листування М. Комарова з О. Урсин-Німцевичем (філоксерист)] // Літа і люди : оповіді письменника-пошуковця / Г. Д. Зленко. – Одеса, 2009. – С. 100–108.

828.Зленко Г. Д. І. Яворницький і М. Ф. Комаров // Регіональне і загальне в історії : тези міжнар. наук. конф., присвяч. 140-річчю від дня народж. Д. І. Яворницького та 90-літтю ХІІІ Археол. з'їзду. Дніпропетровськ, 8–11 листоп. 1995 р. : [листувались у 1897–1906 рр.]. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 16–18. – *Те саме* // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 59/60 (серп.). – С. 32–33 ; Крим. світлиця. – 2000. – 17 листоп. – С. 19. – (Джерела).

829.Зленко Г. Д. Докір з долини : [вступ. ст. і публ. листа мешканця Ялти К. Войтенка до М. Комарова] // Крим. світлиця. – 1994. – 23 квіт.

830.Зленко Г. Д. З епістолярію Федора Вовка : [вступ. ст. і публ. листа Ф. К. Вовка до М. Ф. Комарова від 16 лип. 1897 р.] // Чорномор. новини. – 1992. – 30 січ.

831.Зленко Г. Д. ...І не заніс на той світ неспланичених боргів : [про історика і краєзнавця В. І. Василенка та його листування з М. Комаровим] // Полтав. думка. – 1995. – 7 лип.

832.Зленко Г. «Із пасти зуавни...» : [про листи Д. І. Яворницького до М. Комарова стосовно своїх праць «По слідах запорожців» та «Максим Микитович Вітряк»] // Вітчизна. – 1964. – № 11. – С. 218.

833.Зленко Г. Д. Лист з Кубані : [лист бібліографа В. С. Шамрая до М. Комарова] // Подорож у минуле : розповіді про пошуки і знахідки / Г. Д. Зленко. – Одеса, 2010. – С. 177–179. – Те саме // Веч. Одесса. – 1995. – 30 сент. – (Далекое – близкое).

834.Зленко Г. Листи Михайла Грушевського : [вступ. ст. і публ. 8 листів історика до М. Комарова у фондах ОДНБ ім. М. Горького] // Чорномор. комуна. – 1991. – 15 жовт. (Відродження : спец. вип. газ.). – С. 4–5.

835.[Зленко Г. Д.] Михаил Грушевский пишет в Одессу : к 125-летию со дня рождения ученого : [зокрема про листування М. Грушевського з М. Комаровим] // Гласность. – 1991. – 29 сент. – С. 5. – Підпис: АП «Черноморье».

836.Зленко Г. Нездійснений намір : [публ. листа П. П. Гулака-Артемовського до М. Комарова про збирання коштів для впорядкування могили Т. Шевченка] // Черкас. правда. – 1963. – 3 серп.

837.Зленко Г. Одесское издание Кулиша : к 170-летию со дня рождения писателя : [зокрема про листи й документи М. Комарова, що зберігаються у фондах ОДНБ ім. М. Горького] // Веч. Одесса.

– 1989. – 10 авг. ; Чорномор. комуна. – 11 серп. ; Сіл. вісті. – 17 серп. ; Знамя комунізму. – 7 сент. – Без підпису.

838.Зленко Г. Д. Побачення з Одесою : [С. О. Єфремов в Одесі; про його листування з М. Ф. Комаровим] // Літа і люди : оповіді письменника-пошуковця / Г. Д. Зленко. – Одеса, 2009. – С. 209-212.

839.Зленко Г.Д. Рядки про Коцюбинського : [про листування поета, педагога і земського діяча М. Чернявського з М. Комаровим] // Нетлінне / Г. Д. Зленко. – Одеса, 1968. – С. 145–151. – Те саме // Вітчизна. – 1965. – № 6. – С. 218–219. – Назва: Невідомі рядки про Коцюбинського.

Відгук: Охріменко О. Г. Рядки про Коцюбинського // Десн. правда. – 1968. – 27 груд.

840.Зленко Г. Д. Три листи Фотія : [листи Фотія Красицького до М. Комарова] // Шевченків край. – 1973. – 9 жовт.

841.Зленко Г. Д. Чотири листи Миколи Міхновського : штрихи до портрета ідеолога державної самостійності України : [листи до М. Комарова] // Крим. світлиця. – 1996. – 25 верес. ; Чорномор. новини. – 25 верес.

842.Зленко Г. Д. Ще про Льва Толчинського : [про одного з кореспондентів (з Сімферополя) М. Комарова, перекладача, за фахом лікаря, псевд. Левко Товкач] // Крим. світлиця. – 1997. – 15 берез. – С. 3.

843.Кіраль С. «Апостол молоді України» (Т. Зінківський та його доба – в листуванні з М. Комаровим і Б. Грінченком) // Слово і час. – 2002. – № 9. – С. 52–60.

844.Кірієнко О. Листи представників родини Старицьких до Михайла Комарова як проспографічне джерело // Матеріали VI Наукового семінару «Роль визначних особистостей – митців,

діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст.» [15 груд. 2010 р.]. – Київ, 2011. – С. 185–197.

845. Кропивницький М. Твори. В 6 т. Т. 6 / М. Кропивницький. – Київ : Дежвидав худож. літ., 1960. – 671 с.

Листи до М. Ф. Комарова:

29 квітня 1882 р., Єлисаветград. Прохання перед-
платити журнали «Зоря» та «Киевская старина». –
П.¹ 25;

13 червня 1882 р., хутір Андріївка. Прохання знайти
номер газ. «Новороссийский телеграф», в якому було
надруковано твір Кропивницького «За сиротою й бог
з калитою». – П. 27;

11 вересня 1882 р., Єлисаветград. Знову просить
знайти згаданий раніше номер газ. «Новороссийский
телеграф»; висловлює обурення щодо затримки ви-
дання його кн.; повідомляє про своє перебування в
Одесі. – П. 28;

5 лютого 1883 р., Харків. Прохання якнайшвидше
надіслати його книги «Дай серцеві волю», «Неволь-
ник», «Глитай». – П. 29;

21 лютого 1900 р., Одеса. Просить вибачення за те,
що не зміг попрощатися перед від'їздом з Одеси. –
П. 124;

2 жовтня 1906 р., хутір Затишок. Про твори, повер-
нені цензурою, та родинні будні. – П. 151.

846. Лисенко М. В. Листи / М. В. Лисенко ; авт.-упоряд., передм.,
прим. і комент., іл. матеріал Р. М. Скорульська. – Київ : Муз.
Україна, 2004. – 680 с. : іл.

---

¹ Тут і далі: П. (п.) – позиція.

Листи до М. Ф. Комарова:

16 травня 1886 р., Київ. Про сприяння публікації книжки М. Комарова, можливо, йдеться про «Бібліографічний покажчик матеріалів для вивчення життя і творів Т. Г. Шевченка». – С. 168 ; прим.: с. 523;

23 жовтня [18]91 р., Київ. Відповідь на запитання М. Комарова, зокрема про твори, надруковані в часописах «Дзвінок» та «Зоря», про упорядкування могили І. П. Котляревського тощо. – С. 196–197 ; прим.: с. 532;

15 січня 1893 р., Київ. Прохання надіслати рецензії одеських часописів на його хорові концерти. – С. 210–211 ; прим.: с. 535;

[20 січня 1893 р., Київ]. Про свої стосунки з М. К. Садовським. – С. 211–213 ; прим.: с. 535;

27 січня 1893 р., [Київ]. Про повернення у Київ психологічного етюдю «Івашко» та віршів Д. В. Романової. – С. 213 ; прим.: с. 535;

[21 лютого [18]93 р., Київ]. Про намір М. Й. Микешина ілюструвати «Кобзар» Т. Г. Шевченка і видати його окремими випусками в Парижі. – С. 216 ; прим.: с. 536;

31 січня [18]94 р., Київ. Про упорядкування могили Л. І. Глібова, виставку з нагоди 100-річчя повстання під проводом Т. Костюшка, клопотання Б. Д. Грінченка щодо видання творів Глібова у Чернігові. – С. 227–228 ; прим.: с. 539;

20 травня [18]94 р., Київ. Прохання надіслати портрети і рукописи П. П. Сокальського й П. І. Ніщинського. – С. 231 ; прим.: с. 540;

8 травня [18]95 р., Київ. Прохання повідомити про можливість перебування на лимані. – С. 242 ; прим.: с. 543;

18 травня 1895 р., Київ. Про можливість усією родиною побувати в Одесі. – С. 242–243 ; прим.: с. 543;

11 липня [18]95 р., Київ. Про можливість зупинитись у Комарових на час лікування на лимані. – С. 244 ; прим.: с. 543;

11 грудня [18]95 р., Київ. Про створення при редакції «Киевской старины» складу українських та російських книжок. – С. 249–250 ; прим.: с. 544;

12 серпня 1897 р., [Київ]. Висловлює розчарування з приводу зустрічі з М. Комаровим, що не відбулась. – С. 271 ; прим.: с. 550;

17 листопада [18]98 р., Київ. Про святкування 100-річчя «Енеїди» І. П. Котляревського. – С. 282 ; прим.: с. 553–554;

1 жовтня 1899 р., Київ. Про видання роману П. О. Куліша «Чорна рада». – С. 297–298 ; прим.: с. 558;

18 травня 1900 р., Київ. Відповідь на запрошення на весілля доньки М. Комарова Віри та на відкриття Бердичівської чоловічої прогімназії. – С. 302–303 ; прим.: с. 559;

8 листопада 1903 р., Київ. Про підготовку до видання «Бібліографічного покажчика творів Миколи Лисенка», складений М. Комаровим. – С. 376 ; прим.: с. 576;

7 червня 1904 р., Київ. Про видання в Одесі коштом Ю. Ф. Фесенка «Українського співаника», в якому без дозволу М. В. Лисенка надруковано його пісні. – С. 385 ; прим.: с. 579;

22 квітня 1905 р., Київ. Про тогочасні події та збірник поезій Г. М. Комарової. – С. 396 ; прим.: с. 583;

2 серпня 1906 р., Київ. Про читання курсу історії української драми в школі М. В. Лисенка та про чергове нелегальне зібрання представників української громади. – С. 402 ; прим.: с. 585;

21 грудня [19]06 р., Київ. Подяка за подаровану йому працю М. Комарова «Українська драматургія». – С. 414 ; прим.: с. 586–587;

20 жовтня 1907 р., Київ. Про замовлення видання нот у друк. Фесенка. – С. 420 ; прим.: с. 590.

Листи до:

М. П. Драгоманова. 12 жовтня 1876 р., Київ. Про останні популярні брошури М. Ф. Комарова (Комаря). – С. 114 ; прим.: с. 504–505;

Г. І. Маркевича. 7 червня 1882 р., Канів. Згадка про брошуру М. Комарова «Про комах, – яка од їх користь або шкода в господарстві». – С. 154 ; прим.: с. 516–517;

Ф. С. Красицького. 16 червня 1892 р., Знаменка. Про допомогу М. Комарова Красицькому, який заслаб, перебуваючи в Одесі. – С. 201–202 ; прим.: с. 533;

Ф. С. Красицького. 23 червня 1892 р., Знаменка, Орлова Балка. Згадка про М. Комарова. – С. 202–203 ; прим.: с. 533;

О. П. Косач (Олена Пчілка). 20 січня 1894 р. Про поради М. Комарова стосовно підготовки словника. – С. 226 ; прим.: с. 538;

О. М. Куліш (Ганна Барвінок). 11 вересня 1899 р., Київ. Згадка про М. Комарова, з яким не довелося зустрітись у Києві. – С. 293 ; прим.: с. 557;

О. М. Куліш (Ганна Барвінок). 15 вересня [18]99 р., Київ. Про можливість видання М. Комаровим «Чорної ради» П. О. Куліша. – С. 294 ; прим.: с. 557.

847.Лисенко М. В. Листи / М. В. Лисенко ; упорядкування, прим. та комент. О. Лисенка ; вступ. ст. М. Рильського ; заг. ред. Л. Кауфман. – Київ : Мистецтво, 1964. – С. 145, 159, 196, 197 168, 196, 197, 201–203, 215–218, 222, 223, 235, 236, 239, 250, 251, 253, 261, 262, 285, 288 (портр. М. Комарова), 299, 300, 312, 313, 315, 316, 322, 323, 382, 387, 388, 394, 395, 399, 405.

848.[Листи Ганни Барвінок до М. Ф. Комарова] [7 листів 1898–1908 рр.] / публ. З. Першиної та Л. Похилої ; вступ. ст. В. Сарбея // Київ. старовина. – 1994. – № 6. – С. 7–23.

849.Листи до М. Ф. Біляшівського // Видатні вчені Національної Академії наук України : особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Нац. б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник. – Київ, 1998. – С. 22.

850.Листи до С. О. Єфремова М. Ф. Комарова (4; 1904–1912) // Видатні вчені Національної Академії наук України : особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Нац. б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник. – Київ, 1998. – С. 46.

851.Листи Михайла Комарова до Євгена Чикаленка / вступ. ст., підгот. тексту, комент. І. Старовойтенко // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2007. – Т. 3. – С. 282–289.

852.Листування Михайла Грушевського / упорядкування, комент., вступ. ст. Г. Бурлака ; передм.: Л. Винар, М. Жулинський. – Київ ; Нью-Йорк ; Париж ; Львів ; Торонто, 1997. – 399 с. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 1).

Про М. Комарова. – С. 112, 114, 164, 226, 311, 342, 376.

853.Листування Михайла Грушевського / ред. Л. Винар ; упоряд.: Г. Бурлака, Н. Лисенко. – Київ ; Нью-Йорк ; Париж ; Львів ; Торонто : Укр. іст. т-во, 2006. – 718 с. : іл. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 3).

Про М. Комарова. – С. 75, 82, 89, 91, 128, 136, 202, 333, 422, 483, 488, 525, 532, 550, 615.

854.Листування Михайла Грушевського. Листування Михайла Грушевського і Івана Джиджори / упорядкування, авт. передм. і комент.: С. Панькова, В. Пришляк. – Київ ; Нью-Йорк : УІТ, ВД «Простір», 2008. – 552 с. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 4).

Про М. Комарова. – С. 128, 149, 152, 244, 308, 339, 434, 435, 510.

855.Листування Михайла Грушевського. Листування Михайла Грушевського та Євгена Чикаленка / упоряд.: І. Старовойтенко, О. Годійчук. – Київ ; Нью-Йорк : УІТ, ВД «Простір», 2010. – 296 с. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 5).

Про М. Комарова. – С. 17, 40, 43, 85, 94, 95, 99, 103, 109, 140, 141, 149, 187, 192, 196, 212, 214, 267.

856.Листування Михайла Грушевського. Листування Михайла Грушевського та Юрія Тищенка / упоряд. О. Мельник. – Київ ; Нью-Йорк : УІТ, 2012. – 640 с. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства ; т. 6).

Про М. Комарова. – С. 433, 618.

857.Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969) / упоряд.: Р. Дзюбан, Г. Сварник ; Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, від. іст. колекцій. – Львів, 2009. – 374 с. : іл.

Про М. Комарова. – С. 28, 29, 298, 317, 326, 327, 328, 355.

858.Музичко О. Лист ялтинця К. Войтенка до одесита М. Комарова – матеріал для дослідження соціальної бази українського національного руху на півдні України // Південний Захід. Одесика : іст.-краєзн. наук. альм. / голов. ред. В. А. Савченко. – 2012. – Вип. 13. – С. 239–246.

859. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів. У 10 т. Т. 10. Біографічні матеріали, статті та рецензії, фольклорні записи, листи / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ : Наук. думка, 1968. – 587 с.

Листи до М. Ф. Комарова:

13 жовтня 1879 р., Кишинев. Огляд надрукованих творів Ів. Левицького та рецензії на них. – П. 11;

21 лютого 1884 р., Кишинев. Про посилку довіреності на клопотання в мирових установах. – П. 24;

10 грудня 1894 р., Київ. Перелік слів для внесення у словник та повідомлення про посилку тексту повісті «Не той став» з метою передачі одеському цензоріві. – П. 63;

7 листопада 1904 р., Київ. Про друкування книжок Ів. Левицького повною фонетикою (а не полуфонетикою). – П. 113;

25 жовтня 1911 р., Київ. Прохання надіслати книжку «Козаччина та український гетьман Богдан Хмельницький» для перевидання. – П. 150.

860. Погребенник Ф. Неопублікована спадщина Євгена Чикаленка : [зокрема про його листування та зв'язки з М. Комаровим] // Сучасність. – 1991. – Ч. 7/8. – С. 147–154.

861. Савчук В. А. До історії збирання і публікацій листів Лесі Українки : [до Комарових – Михайла Федоровича, Любові Болеславівни та їхніх доньок Маргарити і Галини] // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки. – 2007. – № 9. – С. 124–130. – (Серія «Філологічні науки»).

862. Світленко С. І. Українські інтелектуальні зв'язки Д. І. Яворницького в Наддніпрянщині дореволюційного періоду : [зокрема про його листування з М. Ф. Комаровим] // Наддніпрянська Україна: іст. процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 8. – С. 37.

863. Сиявський А. З публіцистичної діяльності В. Б. Антоновича. Листування з М. Ф. Комаровим (лютий 1889 – вересень 1901) // Вибрані праці / Антін Сиявський. – Київ, 1993. – С. 41–52. – Те саме // Син України. Володимир Боніфатійович Антонович : у 3 т. / упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський. – Київ, 1997. – Т. 2. – С. 162 ; те саме // Україна. – 1928. – Кн. 5 (30). – С. 79–87.

864. Слабченко Т. З листування М. Л. Кропивницького / Т. Слабченко. – [Одеса] : Держвидав України, 1927. – 91 с.

Листи до М. Ф. Комарова:

- 29 квітня 1882 р., Єлисаветград. – С. 76;*
- 13 червня 1882 р., хутір Андріївка. – С. 76–77;*
- 5 лютого 1883 р., Харків. – С. 78;*
- 21 лютого 1900 р., Одеса. – С. 79;*
- 13 листопада 1901 р., Одеса. – С. 79;*
- 2 жовтня 1906 р., хутір Затишок. – С. 79–81.*

865. Старицький М. Твори. В 8 т. Т. 8. Оповідання; Статті; Листи / М. Старицький. – Київ : Дніпро, 1965. – 750 с.

Листи до М. Ф. Комарова:

- [прибл. квітень 1892 р.], Київ. Про видання своїх творів. – П. 53;*
- [кінець листопада – початок грудня 1896 р.], Київ. Про святкування ювілею М. Л. Кропивницького в Одесі. – П. 83;*
- [друга половина червня 1897 р.], Київ. Про розгляд у суді справи з приводу звинувачення М. П. Старицького у плагіаті. – П. 85;*
- [жовтень, 1897 р.], Київ. Про справи у суді з приводу звинувачення М. П. Старицького у плагіаті. – П. 91;*
- [кінець березня – початок квітня 1898 р.]. Про судові справи з Б. Д. Грінченком. – П. 103;*
- [4 жовтня 1900 р.]. Про справи у суді з приводу звинувачення М. П. Старицького у плагіаті. – П. 118;*
- [жовтень 1900 р.]. Про справи у суді з приводу звинувачення М. П. Старицького у плагіаті. – П. 119;*

[січень 1903 р.]. Повідомлення про стан здоров'я. – П. 140;

[25 березня 1903 р.]. Про плани щодо видання своїх творів. – П. 143.

866. Старовойтенко І. Епістолярні зв'язки Євгена Чикаленка з українською Одесою (1892–1920 рр.) : [зокрема з М. Комаровим] // Євген Чикаленко в процесі українського націотворення : до 150-річчя з дня народж. Є. Х. Чикаленка : зб. наук. пр. / редкол.: О. Бачинська [та ін.]. – Одеса, 2012. – С. 3–5, 20, 21.

867. Старовойтенко І. М. Листи Д. Мордовця до Є. Чикаленка (1896–1898 рр.) : [зокрема згадка про лист під № 35627, адресований М. Комарову] // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / редкол.: Л. А. Дубровіна (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2003. – Вип. 8. – С. 256.

868. Старовойтенко І. Листи Євгена Чикаленка до І. Липи : (на матеріалах Державного архіву Одеської області) : [у листі від 14 берез. 1903 р. є згадка про М. Комарова] // Слово і час. – 2005. – № 2. – С. 82.

869. Старовойтенко І. Листи Михайла Комарова до Євгена Чикаленка / вступ. ст., підгот. тексту, комент. І. Старовойтенко // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. – Київ, 2007. – Т. 3. – С. 282–322.

870. Старовойтенко І. Листування Євгена Чикаленка з Михайлом Комаровим: збереженість і тематика // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі : матеріали конф., присвяч. 85-річчю музею книги Одес. держ. наук. б-ки ім. М. Горького (Одеса, 25–27 верес. 2007 р.) / упоряд. Т. Л. Подкупко ; відп. ред. О. Ф. Ботушанська. – Одеса, 2008. – С. 306–316.

871. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / АН УРСР, Центр. наук. б-ка; упоряд.: А. Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський; відп. ред. Ф. К. Сарана. – Київ: Наук. думка, 1966. – 492 с.

Листи М. Ф. Комарова до:

В. С. Гнилосирова:

1881 р. Про упорядкування могили Т. Г. Шевченка. – С. 69;

[кінець травня 1882 р., Київ]. Про пересилку 20 примірників поеми «Катерина» Т. Г. Шевченка та 20 байок Л. І. Глібова. – С. 71;

[листопад 1882 р.]. Про упорядкування могили Т. Г. Шевченка. – С. 72;

[1 березня 1883 р.]. Про упорядкування могили, огорожі та хати Т. Г. Шевченка. – С. 74;

[серпень 1888 р.]. Про написання історії могили Т. Г. Шевченка. – С. 104;

Б. Д. Грінченка:

[3 січня 1884 р., Одеса]. Про молодого талановитого поета М. С. Кононенка. – С. 79;

[лютий 1884 р., Одеса]. Про заборону цензурою висвітлення історії України. – С. 80;

[6 березня 1889 р., Одеса]. Про заборону цензурою другого тому літературного альманаху «Складка». – С. 111;

[22 березня 1889 р., Одеса]. Про київський збірник «Вістка». – С. 112;

[серпень 1891 р., Одеса]. Про допомогу у виданні творів Т. Шевченка. – С. 133–134;

[вересень 1892 р., Одеса]. Про відвідання могили Т. Шевченка. – С. 149–150;

[березень 1894 р., Одеса]. Про «Общество имени Шевченко» в Петербурзі. – С. 161;

[1894] р. Про № 8 журналу «По морю и суше» за 1894 р., присвячений Т. Шевченку, та вечір з нагоди роковин його смерті. – С. 163–164;

Є. Х. Чикаленка:

[12 грудня 1901 р.]. Про малюнки до «Кобзаря», замовлені А. Ждасі. – С. 217;

[1910 р.]. Про проект пам'ятника Т. Шевченку архітектора Фішеля із Томська. – С. 329–330;

[8 вересня 1912 р., Одеса]. Про відбір матеріалу до збірника віршів, присвячених Т. Шевченку. – С. 360–361;

М. М. Грінченко:

[14 вересня 1911 р., Одеса]. Про збірник віршів, присвячених Т. Шевченку, та відбір матеріалу до нього. – С. 350–351.

Листи Б. Д. Грінченка до М. Ф. Комарова:

[1890 р.]. Про видання окремих творів Т. Шевченка. – С. 128;

[25 травня 1891 р.]. Повідомляє про те, що переписує для «Просвіти» життєпис Г. Ф. Квітки, Є. П. Гребінки та Т. Г. Шевченка. – С. 131;

[12 (24) грудня 1891 р.]. Про лист до Білоусова щодо видання Шевченкових творів. – С. 140;

[25 лютого 1892 р.]. Про відзначення роковин Т. Г. Шевченка. – С. 144.

Листи, в яких згадано М. Ф. Комарова:

Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка [4 (16) березня 1889 р., Петербург]. – С. 110–111; **Ф. С. Красицький до В. С. Гнилосирова** [26 січня 1890 р.]. – С. 121;

І. Л. Липа до Б. Д. Грінченка [16 березня 1893 р., (Харків)]. – С. 156; **І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка**

[15 сентября 1897 г.]. – С. 181; **І. Л. Липа до М. М. Грінченко** [6 березня 1898 р., с. Липецьке]. – С. 190;

Ю. Романчук до П. Г. Житецького [29 (16) лютого 1904 р.]. – С. 226;

В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького [10 (23) лип. 1910 р., Аркашон]. – С. 314–315.

872.Швидько Г. К. Василь Гегело та його листування з Михайлом Комаровим // Історія і культура Придніпров'я: невідомі та мало-відомі сторінки : наук. щорічник. – Дніпропетровськ, 2004. – Вип. 1. – С. 62–76.

873.Швидько Г. К. Катеринославські кореспонденти Михайла Комарова // Придніпров'я. – 2006. – Вип. 3. – С. 69–83.

874.Швидько Г. Михайло Грушевський і Михайло Комаров : [зокрема про листування між М. Грушевським і М. Комаровим, наведено копії 9 листів М. Грушевського за 1897–1902 рр.] // Бористен. – 2004. – № 2. – С. 9–12.

875.ДАОО. Ф. 192. 33 од. (1872–1913). Опис [Голікови (сімейний фонд). Листування, Листи до В. І. Голікова : кореспонденти : М. Ф. Комаров [та ін.]].

876.ДАОО. Ф. 164. Оп. 16, Липа Іван Львович, 1892–1912 р. (Листи А. Кримського та ін. щодо видання творів українських письменників, у т.ч. М. Комарова).

877.Іл Ф. 28. од. зб. 792, 798 (Комаров М. Листи до Олени Пчілки).

878.ІР НБУВ Ф. 1. № 35627 (Лист Мордовцева Д. Комарову М. від 17 листопада 1896 р.).

879.ІР НБУВ Ф. 226. № 156 [Листи М. Комарова до А. Ніковського].

880.ОННБ Ф. 28 ед. хр. 1-10 [1881–1913 рр.] (Архів листів від 214 кореспондентів).

881.ХДІА Ф. 794, оп. 1 ; од. збереж. 563, арк. 1–2 б/д (Лист-відповідь М. Ф. Комарова М. Ф. Сумцову з короткими біографічними відомостями про себе).

882.ЦДІА УРСР, Львів. Ф. 663, оп. 1, спр. 217, арк. 154–155 (Лист М. Ф. Комарова, надрукований в кількох періодичних виданнях 1897 р. з проханням допомогти зібрати бібліографічні відомості для другого, більш повного, видання покажчика «Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 рр.)»).

**М. Ф. КОМАРОВ ТА І. К. КАРПЕНКО-КАРИЙ
(ТОБІЛЕВИЧ)**

883.Зленко Г. Д. І. К. Карпенко-Карий (Тобілевич) і М. Ф. Комаров : до характеристики взаємин // І. К. Карпенко-Карий (Тобілевич) – драматург, актор, режисер : матеріали Всеукр. наук.-творч. конф., присвяч. 150-річчю з дня народження митця, Одеса, 22–24 жовт. 1995 р. – Одеса, 1995. – С. 14–17.

884.Зленко Г. Д. Їх єднала дружба : І. К. Карпенко-Карий (Тобілевич) і М. Ф. Комаров // Чорномор. новини. – 1995. – 6 груд.

885.И. К. Карпенко-Карый : [Карпенко-Карий незадовго до смерті, за сприяння М. Комарова, всі одеські видання своїх творів продав товариству «Киевская старина»] // Одес. листок. – 1907. – 6 сент. – Без підпису.

886.І. К. Карпенко-Карий (Тобілевич). 3 листа до М. Ф. Комарова // Про мистецтво театру / упоряд.: В. Довбищенко, Ю. Бобошко ; під заг. ред. І. Чабаненка. – Київ, 1954. – С. 124.

887.Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич) до В. Лукича-Левицького. 3 жовт. 1892 р., Кишинів Бессарабський : [зокрема про п'єсу «Гріх і покаяніє», яку планував надіслати М. Комарову

в Одесу, з метою повідомити про неї у журн. «Зоря»] // Твори : в 3 т. / І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич) ; редкол.: С. Д. Зубков, Є. П. Кирилук, Н. І. Падалка. – Київ, 1961. – Т. 3 / ред. т. С. Д. Зубков. – С. 224–225.

888. Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич) до М. Ф. Комарова 7 груд. 1904 р. : [про внесення правок до п'єси «Суєта»] // Твори : в 3 т. / І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич) ; редкол.: С. Д. Зубков, Є. П. Кирилук, Н. І. Падалка. – Київ, 1961. – Т. 3 / ред. т. С. Д. Зубков. – С. 268–269.

889. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) : листи, п'єси / упоряд. і вступ. ст. С. Бронза. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2010. – 508 с.

Листи:

До В. Лукича-Левицького. 3 жовтня 1892 р., Кишинів Бессарабський. Зокрема про п'єсу «Гріх і покаєння», яку планував надіслати М. Комарову в Одесу з метою дати про неї інформацію у журн. «Зоря». – С. 78, п. 27;

До Я. В. Жарка. 30 січня 1898 р., Одеса. Зокрема про адресу М. Комарова в Одесі та посилання на «Словарь російсько-український» М. Уманця (Комарова) і А. Спілки. – С. 124–125, п. 53;

До С. Єфремова. 12 вересня 1902 р., Миколаїв. Зокрема про хворобу М. Ф. Комарова, коректора III і IV томів «Драм і комедій» І. Карпенка-Карого. – С. 185, п. 83;

До М. Ф. Комарова. 7 грудня 1904 р. Про внесення правок до п'єси «Суєта». – С. 301–302, п. 136;

До П. К. Саксаганського. 31 березня 1907 р., Ялта. Зокрема про листування з М. Комаровим з приводу продажу III і IV томів «Драм і комедій». – С. 350, п. 163.

890.Трохліб В. Піднаглядне життя не приборкало духу : [про І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого), зокрема про М. Комарова] // Одес. вісті. – 2012. – 15 груд. – С. 9.

891.Цибаньова О. С. Літопис життя і творчості І. Карпенка-Карого (І. К. Тобілевича) / О. С. Цибаньова. – Київ : Дніпро, 1967. – С. 26, 399, 426.

М. Ф. КОМАРОВ І М. М. КОЦЮБИНСЬКИЙ

892.Коцюбинская И. М. Михаил Коцюбинский / И. М. Коцюбинская ; пер. с укр. Т. Стах. – Москва : Мол. гвардия, 1969. – 192 с. – (Серия «Жизнь замечательных людей»).

Зокрема про оповідання «П'ятизлотник», написане для збірки «Вспомошествование», яку підготував в Одесі М. Комаров; про допомогу М. Комарова при влаштуванні М. Коцюбинського на роботу у філоксерну комісію. – С. 21–23.

893.Куп'янський Й. Я. Літопис життя і творчості Михайла Коцюбинського / Й. Я. Куп'янський. – Київ : Наук. думка, 1965. – С. 34, 35, 36, 42, 45, 46, 57, 60, 66, 73, 74, 79, 84, 85, 98, 102, 125, 129, 156, 182.

894.Лютий І. Творчість М. Коцюбинського в листах до сучасників : [у статті подаються уривки з листів до М. М. Коцюбинського, зокрема з листів М. Комарова] // Україна. – 1927. – Кн. 6. – С. 128–145. – (Листи до письменника).

895.О. Ж. Риска для постаті М. Коцюбинського : [наведено фотокопію листа письменника до М. Комарова] // Шквал. – 1929. – № 38. – С. 11 : іл.

896.Потупейко М. Михайло Коцюбинський: ранній період життя і творчості / М. Потупейко. – Київ : Рад. письменник, 1964. – С. 105, 111, 124, 148, 165, 166.

897.Трохліб В. «Добрі жнива колись-то будуть» : 150 літ тому Україна дала світові письменника Михайла Коцюбинського : [в статті згадується М. Комаров як приятель М. Коцюбинського] // Одес. вісті. – 2014. – 11 жовт. – С. 9.

898.Записки історично-філологічного відділу. Кн. 23 / Всеукр. акад. наук ; за голов. ред. Агатангела Кримського. – Київ : З друк. Всеукр. АН, 1929. – 387 с.

Листи М. Ф. Комарова до М. М. Коцюбинського:

1891, друга половина, Одеса. Лист є відповіддю на прохання М. Коцюбинського бути посередником між редактором «Дзвінка» В. Шухевичем та О. Пчілкою. – С. 262–263. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 19–20;

Лютий 1892 р., Одеса. Про намір видати в Одесі український літературний збірник «Запомога». Прохання надіслати щось для цього збірника. – С. 263–264. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 20-21;

Березень 1892 р., Одеса. Повідомляє, що одержав оповідання «П'ятизлотник», і просить дозволу надрукувати його в збірнику «Запомога» без сцени стягнення податків. – С. 264–265. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 21–22;

22 травня 1892 р., Одеса. Про домовленість М. Комарова з П. Погибкою стосовно роботи М. Коцюбинського в філоксерній комісії протягом трьох місяців. – С. 265-266. – Те саме //

М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 22–23;

Кінець травня 1892 р., Одеса. М. Комаров передає прохання П. Погибки терміново виїхати до Бессарабії, оскільки вже почалася робота філоксерної комісії; дає адресу Погибки, докладно описує, як до нього дістатися. – С. 266–267. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 23–24;

29 лютого 1900 р., Одеса. Просить вибачення за запізнення з відповіддю на лист від 28 жовтня 1899 р. стосовно рукопису п'єси Г. Єремєєва «Шляхта», до якої робить свої зауваження, пише про успіх оповідань Коцюбинського в Галичині та відсутність їх на Україні. – С. 267–268. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 24–25.

899. Коцюбинський М. Твори. В 6 т. Т. 5. Листи (1886–1905) / Михайло Коцюбинський ; редкол.: О. І. Білецький [та ін.] ; тексти підгот. і склали прим.: О. К. Бабишкін, В. І. Мазний ; ред. т. П. Й. Колесник. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. – 464 с. – *Из змісту*: Листи до М. Ф. Комарова: п. 15, 35, 37, 38, 48, 65, 82, 88, 186, 195; Згадки про М. Ф. Комарова: п. 17, 18, 23, 30, 44, 50, 73, 124.

900. Коцюбинський М. Твори. В 7 т. Т. 5. Листи (1886–1904) / М. Коцюбинський ; редкол.: М. С. Грицьота, Н. Й. Жук, О. Є. Засенко (голова) [та ін.] ; ред. т. Н. Л. Калениченко ; упорядкування та прим. Н. О. Ушиної. – Київ : Наук. думка, 1974. – 431 с.

Листи М. М. Коцюбинського до М. Ф. Комарова:

15 березня 1892 р., с. Лопатинці. Лист в Одесу про відправку поштою своїх творів «На віру» та «П'ятизлотник» для включення до збірки «Запомага»; подяка М. Комарову за турботу про В. В. Боржковського; згадує, що не одержав з Одеси посилки з

книжками. – С. 23–24 ; комент.: с. 350–351. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 11 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 254.

24 листопада 1893 р., Вінниця. Подяка М. Комарову за допомогу у влаштуванні на постійну роботу в Одесі, а також прохання в листі до В. Ф. Симиренка «політично натякнути, що він “може рекомендувати мене й на місце з більшою платнею...”». – С. 39–40 ; комент.: с. 356. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 12 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 255.

1 січня 1894 р., Вінниця. Подяка М. Ф. Комарову за його турботи щодо працевлаштування. – С. 42 ; комент.: с. 356. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 12 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 255–256.

17 січня 1894 р., Вінниця. Лист свідчить про стурбованість письменника своєю подальшою долею, «бо на філоксеру так не хочеться їхати, як вмирати [...]». Будьте ж ласкаві, шановний Михайле Федоровичу, напишіть мені, як стоїть справа з місцем в «Дитятковском товариществі», щоб я знав, як покерувати надалі». – С. 43 ; комент.: с. 356. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 13 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 256.

28 травня 1895 р., Сімеїз. Про кримські враження, зустрічі зі спільними знайомими (Г. С. Імшенецьким та О. Урсин-Німцевичем). – С. 55–56 ; комент.: с. 359–360. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 13–14 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 256–257.

30 серпня 1896 р., Алушта. Прохання передати М. Кропивницькому для перегляду перший твір вінницького знайомого Коцюбинського Г. Єремєєва – побутову комедію «Шляхта». – С. 75–76 ; прим.: с. 364. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 14–16 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 257259.

13 жовтня 1896 р., Куру-Узень. Лист до Одеси, наприкінці якого повідомляється: «1-го або 2-го падолиста вирушу... додому через Адес [так у листі] – тоді побачимося, а поки що все ж прохаю Вас написати мені в справі комедії Єремєєва». – С. 114-115 ; комент.: с. 369. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 16–17 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 259–260.

24 січня 1897 р., Вінниця. Лист до Одеси супроводить рекомендовану бандероль з оповіданням «Пекотьор». – С. 126 ; комент.: с. 370. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 17 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 260.

28 жовтня [18]99 р. [Чернігів]. Прохання повернути комедію Єремєєва «Шляхта». – С. 237 ; комент.: с. 387. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 17 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 261–262.

14 березня [1]900 р., Чернігів. Про одержання комедії Єремєєва «Шляхта», друкування 4-го тому «Словаря», про українські видання та видання окремою книжкою оповідання «Для загального добра» (відбиток з альманаху «Хвиля за хвилею». – С. 244–245 ; комент.: с. 389. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 18 ; те саме

// Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 261.

17 березня [1]902 р., Чернігів. Про відправку в Одесу оповідання «Дорогою ціною» з проханням реалізувати частину тиражу в Одесі. – С. 264–265 ; комент.: с. 394. – Те саме // М. Коцюбинський і М. Комаров / С. Козуб. – Київ, 1930. – С. 18–19 ; те саме // Зап. іст.-філол. відділу Всеукр. АН. – Київ, 1929. – Кн. 23. – С. 261–262.

Лист до В. Лукича:

25 ст. ст. липня [18]92 р., Крим. Зокрема про зустріч в Одесі з М. Комаровим, у якого бачив фотографію В. Лукича. – С. 57–58 ; комент.: с. 360.

901. Коцюбинський М. Твори. В 4 т. Т. 4. Статті та нариси; Вибрані листи / М. Коцюбинський; упорядкування і прим. М. С. Грицюти. – Київ: Дніпро, 1985. – 335 с

Листи до М. Ф. Комарова:

15 березня 1892 р., с. Лопатинці. Лист до Одеси. Про відправку поштою творів «На віру» та «П'ятизлотник» для включення до збірки «Запомога». Висловлює подяку М. Комарову за турботу про В. В. Боржковського. Згадує, що не одержав з Одеси посилки з книжками. – С. 144–145;

29 січня 1894 р., Вінниця. Лист свідчить про стурбованість письменника щодо роботи в «Дитячківському товаристві». – С. 150–151.

Лист до В. Лукича:

26 березня 1893 р., Вінниця. Зокрема про «Словарь російсько-український», виданий Комаровим у Львові 1893-1898 рр. – С. 148–149.

902. Листи до Михайла Коцюбинського : [в 4 т.] / упорядкування та комент. В. Мазного. – Чернігів ; Ніжин, 2002–2003.

Т. 3 : Карманський–Мочульський. – Чернігів : Черніг. обереги, 2002. – 480 с.

Листи М. Ф. Комарова:

[1890, середина жовтня, Одеса]. Про переїзд родини Косачів до Луцька, роботу над «Словарем», критичні замітки для «Зорі» та прохання допомогти знайти Неймана (український і польський фольклорист та етнограф). – С. 66 ; комент.: с. 67–68;

[1892, початок року, Одеса]. Повідомлення про намір видати в Одесі збірник «Запомога», звернення до письменників з проханням допомогти в цій справі, прохання до Коцюбинського надіслати свої твори для збірника та про проблеми з виданням повісті «На віру». – С. 68–79 ; комент.: с. 69–70;

[1892, між 15 березня і 17 квітня, Одеса]. Повідомляє, що одержав оповідання «П'ятизлотник», і просить дозволу надрукувати його в збірнику «Запомога» без сцени стягнення податків. – С. 70–72 ; комент.: с. 72–74;

[1892], 4 червня [Одеса]. Повідомляє, що М. Коцюбинського беруть на роботу розпорядником при робітниках в філоксерній комісії в Бессарабії. – С. 74–75 ; комент.: с. 75;

[1892, близько 27 червня, Одеса]. Передає прохання П. Погибки терміново виїхати до Бессарабії, бо філоксерна комісія вже розпочала роботу; докладно описує, як дістатися до П. Погибки. – С. 75–76 ; комент.: с. 76;

[1900], 13 березня, [Одеса]. Вибачається за несвоєчасну відповідь на лист про знайдений рукопис п'єси Г. Єремєєва [«Шляхта»], робить критичні зауваження до неї; пише про необхідність видати збірку його творів. – С. 76–78 ; комент.: с. 78.

Згадки про М. Ф. Комарова у листах від:

О. Кониського (О. Перебендя). [1896], 3 липня, [Київ]. Зокрема про відгук М. Комарова на збірку на пам'ять І. П. Котляревського. – С. 93–95;

В. Лукича. 1893, 26 березня, Станіслав. Про розповсюдження «Словаря» М. Уманця (Комарова) і А. Спілки. – С. 280–281;

В. Лукича. 1895, 4 вересня, [Станіслав]. Про недостатність обсягу матеріалу, надісланого Комаровим у журнал «Зоря». – С. 292–293.

Т. 4 : Науменко–Яновська. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2003. – 400 с.

Згадки про М. Ф. Комарова у листах від:

Костя Паньківського. 1895, 17 листоп., Львів. Зокрема про заборону Головним управлінням у справах друку Російської імперії ввезення у Росію словника Комарова. – С. 34–35;

Гната Хоткевича. [1902, кінець квітня, Харків]. Зокрема прохання продати в Одесі відбиток оповідання «Дорогою ціною» з журналу «Киевская старина». – С. 210;

Миколи Чернявського. 1903, 14 травня, Херсон. Про критичні зауваження М. Комарова до проектів нових альманахів, зокрема «Дубового листя». – С. 275–276;

Іллі Шрага. 1910, 23 липня, Седнів. Зокрема про зустріч у Києві з М. Комаровим. – С. 349.

М. Ф. КОМАРОВ ТА І. Я. ФРАНКО

903.Зленко Г. Єдиний приїзд в Одесу : до 150-річчя від дня народження Івана Франка : [зокрема про М. Комарова] // Чорномор. новини. – 2006. – 17 серп. – С. 3.

904.Зленко Г. Д. Коли був в Одесі Іван Франко? // Крим. світлиця. – 2001. – 25 трав. – С. 19 ; Думська площа. – 18 черв. – С. 6.

905.Зленко Г. Д. Сторінка великого життя : [І. Франко і М. Комаров] // Комс. іскра. – 1971. – 26 серп. – (Календар пам'яті).

906.Зленко Г. Д. «Сюди приїхав Іван Франко...» : [про приїзд письменника до Одеси 1909 р., про його зв'язки з передовими одеситами, зокрема з М. Комаровим] // З полону літ : літ.-крит. нариси / Г. Д. Зленко. – Київ, 1989. – С. 89–101. – Те саме // Пед. ініціатива. – 1992. – № 5/6. – С. 46–51. – (Уроки лит. краєвчення) ; Чорномор. комуна. – 1976. – 21 верес.

907.Зленко Г. У полки с книгами Івана Франко : [про прижиттєві видання творів І. Франка в бібліотеці М. Комарова] // Веч. Одеса. – 1986. – 25 окт. – С. 4.

908.Мейзерська Т. Іван Франко та Василь Мочульський : [зокрема про М. Комарова] // Думська площа. – 2006. – 23 черв. – С. 6.

909.Милосердна О. До друзів, до Чорного моря : з нагоди 155-річчя від дня народження великого Каменяра : [зокрема про М. Комарова] // Чорномор. новини. – 2011. – 3 верес. – С. 3.

910.Ніковський А. В. Франко в Одесі в 1909 р. : [вказується, що І. Франко спочатку жив у М. Комарова (вул. Жуковського, 27), а потім – у готелі «Версаль»] // Життя й революція. – 1926. – № 5. – С. 103–107.

911.Павлюк М. В. Іван Якович Франко в Одесі // Збірник, присвячений 100-річчю з дня народження Івана Франка. – Київ, 1956. – С. 109–120.

912.Пилипчук С. Фольклористична концептосфера Івана Франка : монографія / Святослав Пилипчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 383–384, 405.

913.Пчелинцева М. Н. Іван Франко – бібліограф української літератури : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. Н. Пчелинцева ; ОГУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1963. – 18 с.

914.Пчелінцева М. Н. Взаємозв'язки Івана Франка та Михайла Комарова в галузі бібліографії // Бібліотекознавство та бібліогр. – 1966. – Вип. 3. – С. 83–94.

915.Свідерська Л. П. Його одеський співробітник : [І. Франко і М. Комаров] // Чорномор. комуна. – 1966. – 27 серп.

916.Свідерська Л. П. Творче співробітництво з Михайлом Комаровим // Іван Франко і історико-літературний процес : матеріали наук. конф. / відп. ред. А. В. Недзвідський ; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Київ, 1968. – С. 96–98.

917.Спогади про Івана Франка / упорядкування, вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 28, 187–195, 197, 296, 356, 425–427, 579, 587, 596.

918.Суховецький М. «З огляду на те, що він зробив, – це океан...» ; п'ять років тому в нашому місті звели пам'ятник великому поетові Іванові Франку : [зокрема про інформацію щодо приїзду до Одеси І. Франка, подану М. Комаровим] // Чорномор. новини. – 2011. – 4 серп.

919.Трохліб В. «...Маленька книжечка відкрила новий світ поезії...»: [про дослідження І. Франком творчості Т. Шевченка; М. Комаров згадується як приятель Франка] // Одес. вісті. – 2014. – 9 серп. – С. 12.

920.Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; редкол.: І. І. Басс [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1976–1986.

Т. 1 : Поезія / ред. т. Н. Л. Калениченко ; упорядкування та комент.: М. С. Грицюта, Н. Л. Калениченко. – 1976. – С. 445.

Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886–1889) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т.: С. В. Щурат, М. Т. Яценко ; упорядкування та комент.: Р. С. Мішука [та ін.]. – 1980. – С. 285, 426.

Т. 28 : Літературно-критичні праці (1890–1892) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т.: Н. Є. Крутікова, С. В. Щурат ; упорядкування та комент.: Н. Р. Мазепа [та ін.]. – 1980. – С. 169, 406.

Т. 29 : Літературно-критичні праці (1893–1895) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т.: В. Л. Микитась, А. М. Халімончук ; упорядкування та комент.: Л. А. Граєвська [та ін.]. – 1981. – С. 13, 15, 449, 555.

Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897–1899) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т.: Г. Д. Вервес, О. Н. Мороз ; упорядкування та комент.: Ю. Л. Булаховська [та ін.]. – 1981. – С. 569.

Т. 33 : Літературно-критичні праці (1900–1902) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т. П. Й. Колесник ; упорядкування та комент.: Н. О. Вишневська, Н. І. Чорна. – 1982. – С. 8, 263, 267, 455, 490.

Т. 35 : Літературно-критичні праці (1903–1905) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]; ред. т. П. Й. Колесник ; упорядкування та прим.: Н. О. Вишневська, М. С. Грицюта. – 1982. – С. 159–171, 227, 228, 234, 452, 455, 457, 458, 468, 469.

Т. 37 : Літературно-критичні праці (1906–1908) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.] ; ред. т. І. О. Дзевєрін ; упорядкування та комент. М. С. Грицюта. – 1982. – С. 53, 54, 57–60, 581.

Т. 38 : Літературно-критичні праці (1896–1911) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.] ; ред. т. М. Т. Яценко ; упорядкування та комент. О. І. Гончар. – 1983. – С. 313.

Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890–1910) / редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.] ; ред. т. П. Й. Колесник ; упорядкування та комент.: В. І. Крєкотня, Т. Г. Трєтяченко. – 1984. – С. 147, 157, 161, 338, 345, 437, 439, 582, 626, 650.

921. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 54. Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / І. Франко ; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.] ; ред. т. Є. К. Нахлік. – Київ : Наук. думка, 2010. – С. 210, 573, 871, 1038, 1090, 1150, 1184.

922. Франко І. Я. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка : [зацитовано статтю М. Комарова «Дзвінок : Письмо илюстроване для дітей и молодіжи»] // Зоря. – 1891. – Ч. 18. – С. 356–358.

923. Франко І. Я. До біографії та характеристики В. Забіли : [зокрема про статті М. Комарова, присвячені життю і творчості В. Забіли] // Зоря. – 1893. – Ч. 1. – С. 15–18.

924. Франко І. Я. Михайло Старицький // Твори : в 20 т. / І. Я. Франко. – Київ, 1955. – Т. 17 : Літературно-критичні статті. – С. 336–337.

925. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Я. Франко. – Львів : Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1910. – V, [1], 444 с. – На корінці примірника ініціали – М. К. – *Із змісту*: Про творчість одеських літераторів, зокрема про М. Комарова. – С. 203. – Те саме // Збір. творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – Київ, 1984. – Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890–1910). – С. 345.

926. Франко І. Я. Передмова до першого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки») : [до списку використаних джерел І. Франко включив працю М. Комарова «Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок, замовлянь і шептань (Одеса, 1890)] // Етногр. зб. – Львів, 1901. – Т. 10, вип. 1. – С. V–VIII.

927. Франко І. Я. Южнорусская литература : [зокрема оцінка внеску М. Комарова у розвиток української літератури] // Энцикл. слов. / изд.: Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – СПб., 1904. – Т. 81 : Эрдань–Яйценошение. – С. 300–325.

928. Комаров М. Ф. – Франкові І. Я. // Бібліол. вісті. – 1927. – № 4 (17). – Листи вміщено у додатку до статті М. С. Возняка «До діяльності Михайла Комарова».

Одеса, 1889 (?). – С. 33–34;

Одеса, 1891. – С. 37–38;

Одеса, 1900, 14 квітня. – С. 46.

929. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) [та ін.]. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 358, 375, 388, 392, 402.

930. Літературна спадщина: Іван Франко. Т. 1, вип. 1, розділ «Листи» / відп. ред. О. І. Білецький ; упоряд.: І. І. Бонташ [та ін.]. – Київ : Вид. АН УРСР, 1956. – 512 с. – *Із змісту*: Згадка про М. Комарова в листі до О. Ф. Хоружинської від 29 вересня 1885 р. І. Я. Франко назвав М. Ф. Комарова своїм найближчим другом в Одесі. – С. 399–400.

Листи до М. Ф. Комарова:

26 листопада 1886 р., Львів. Про проспект видання «Поступ»; прохання надіслати свої праці для видання та дати критичний матеріал про твори П. Мирного і І. Нечуя-Левицького. – С. 432;

18 квітня 1900 р., Львів. Прохання викласти свою думку стосовно згоди І. Франка очолити доцентуру української літератури в Чернівецькому університеті. – С. 472–473.

931. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко ; редкол.: М. Д. Бернштейн [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1976–1986.

Т. 48 : Листи (1874–1885) / ред. т. Н. Л. Калениченко ; упорядкування та комент.: В. В. Громова [та ін.]. – 1986. – С. 241, 552, 602, 603, 663, 730.

Листи до:

М. І. Павлика. *Серпень, після 23 1880 р., Нагуєвичі. Зокрема про «Словар російсько-український», який готували тоді М. Комаров і група членів одеської Громади. – С. 241 ; прим.: с. 663;*

О. Ф. Хоружинської. *29 вересня 1885 р., Львів. Зокрема про М. Комарова як найближчого друга в Одесі. – С. 552 ; прим.: с. 730.*

Т. 49 : Листи (1886–1894) / ред. т. Ф. П. Погребенник ; упорядкування та комент.: Н. О. Вишневська, М. М. Павлюк, А. М. Полотай, К. М. Сєкарева. – 1986. – С. 71, 83, 86, 255, 280, 281, 296, 302, 316, 327, 568, 573, 671, 680.

Листи до:

В. Лукича:

9 липня 1886 р. Про М. Комарова як потенційного автора галицьких видань. – С. 71;

11 листопада 1886 р. Сповідує, що від М. Комарова для альманаху «Ватра» нічого не одержав. – С. 82–83.

М. Ф. Комарова:

26 листопада 1886 р., Львів. Про проспект видання «Поступ» та прохання надсилати до цього видання свої праці. – С. 86 ; комент.: с. 573–574.

М. П. Драгоманова:

30 травня 1890 р., Львів. Згадано опублікований в Одесі відгук М. Комарова на версію І. Франка з

Й.-В. Гете «Лис Микита», Франко також сповіщає: «Комаров має незабаром бути в Галичині». – С. 255; 8 червня 1891 р., Львів. Зокрема про статтю М. Комарова «Темное дело» з приводу права на видання творів Т. Шевченка. – С. 275–282;

15 вересня 1891 р., Львів. Про один з листів М. Комарова до Олени Пчілки. – С. 295–298;

[2 жовтня 1891 р., Львів]. Зокрема про виділення Л. П. Симиренком коштів на утримання [П. І.] Ніщинського (через М. Ф. Комарова). – С. 300–302.

А. Ю. Кримського:

4 листопада 1891 р., Львів. Згадано про роботу М. Комарова над російсько-українським словником. – С. 302–306;

18 лютого 1892 р., Львів. Характеристика М. Комарова як консерватора, котрий «не раз іде дальше» окремих лібералів. – С. 315–316.

М. П. Драгоманова:

5 квітня 1892 р., Львів. Згадано М. Комарова як фольклориста. – С. 326–329.

Т. 50 : Листи (1895–1916) / ред. т. М. Д. Бернштейн ; упорядкування та комент.: М. С. Грицюта, О. В. Мишанич, Ф. П. Погребенник. – 1986. – 704 с.

Листи до:

А. Ю. Кримського:

8 серпня 1895 р., Цигани. Згадує здійснену М. Комаровим публікацію творів С. Руданського в журналі «Зоря». – С. 51 ; комент.: с. 469;

10 квітня 1897 р., Львів. І. Франко відхилив статтю А. Кримського «В обороні Чайченка і Комарова», тобто Б. Грінченка та М. Комарова, лексикографічні праці яких критикував О. Кониський]. – С. 90 ; комент.: с. 483.

М. Ф. Комарова:

18 квітня 1900 р., Львів. Прохання викласти свою думку стосовно згоди І. Франка очолити доцентуру

української літератури в Чернівцях. – С. 149–151 ;
комент.: с. 508–509.

Дрожу Берджіха:

23 грудня 1901 р., Львів. Рекомендує «Українсько-російський словник Уманця» (упорядкований одеситом М. Комаровим і групою добровільних його помічників). – С. 196 ; комент.: с. 525.

932. Франко І. Лист до М. Драгоманова від 1891 (Львів) : [Франко заперечує думку М. Комарова щодо прибутковості видання творів Шевченка] // Матеріали до культурної й громадської історії Західної України. – Київ, 1928. – Т. 1 : Листування І. Франка і М. Драгоманова. – С. 348–349.

933. Франко І. Твори. В 20 т. Т. 20. Вибрані листи / І. Франко. – Київ : Держвидав худож. літ., 1956. – 809 с.

Згадки про Комарова. – С. 323, 406, 422, 429, 445, 448, 553, 571, 650, 700, 702, 729, 734.

М. Ф. КОМАРОВ І ЛЕСЯ УКРАЇНКА

934. Ананченко Т. Одеськими стежками Лесі Українки : до 120-річчя першого приїзду в Одесу : [зокрема про зв'язок з родиною М. Комарова] // Чорномор. новини. – 2007. – 1 берез. – Фот. ; Думська площа. – 2008. – 22 серп. – Фот. ; Літ. Одеса. – 2009. – № 1. – С. 88–107.

935. Ананченко Т. Український дивосвіт : (Лесья Українка в Одесі) : [зокрема про М. Комарова] // Думська площа. – 2001. – 30 листоп. – С. 6 ; 7 груд. – С. 6 ; 14 груд. – С. 6 ; 21 груд. – С. 6 ; 28 груд. – С. 6.

936.Бродавко Р. Крылья и песни : [про Лесю Українку та її зв'язок з родиною Комарових] // Одес. вестн. – 2005. – 26 февр. – С. 14.

937.Вісич О. Леся Українка й Маргарита Комарова: в орбіті укр. театру // «Просвіта»: минуле, сучасне й майбутнє : матеріали наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2005 р. – Одеса, 2006. – С. 123–128. – (До 100-річчя одеської «Просвіти»).

938.Воротнюк Г. Подорож до моря : [Леся Українка та родина Комарових] // Голос України. – 1996. – 24 лют. – С. 6.

939.Г. З. Тут жила поетеса : [будинки в Одесі, де Леся Українка жила в родині М. Комарова та його доньки Маргарити] // Горизонт. – Одеса, 1971. – Вип. [9]. – С. 3 обкл. : фот.

940.Данилко А. Как рождались стихи : [про творчу історію віршового циклу «Подорож до моря», навіяного перебуванням Лесі Українки в Одесі 1888 р.; цикл присвячений родині М. Комарова] // Веч. Одеса. – 1981. – 25 февр.

941.Данилюк-Терещук Т. Народні пісні до танцю в записках Лесі Українки : [зокрема про підготовлену до друку збірку «Пісні до танцю», передану М. Комарову в Одесу] // Леся Українка: доба і творчість : зб. наук. пр. і матеріалів : у 3 т. / упоряд. Н. Г. Стащенко ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – Т. 1. – С. 107.

942.Добросин В. «Там друга в прихильній дівчині знайшла...» : [про дружбу з Маргаритою Комаровою] // Думська площа. – 2005. – 7 жовт. – С. 6.

943.Захаров Г. У Черного моря : [про приїзди Лесі Українки до Одеси (1888–1913) та перебування в родині М. Комарова] // Большевиств. знамя. – 1946. – 24 февр.

944.Зленко Г. Зустрічі з Одесою : [про приїзди Лесі Українки до Одеси та численні знайомства поетеси в колі місцевої інтелігенції] // Комс. іскра. – 1970. – 6, 11, 18 серп. ; Міський електротранспорт. – 1971. – 24 лют. ; Жовтень. – № 2. – С. 120–124.

945.Зленко Г. Люди з життєпису Лесі Українки : [М. Ф. Сидоренко і М. М. Комарова-Сидоренко] // Пресс-кур'єр. – 1999. – 25 фебр. – С. 12. – (Я вам не скажу за всю Одесу).

946.Зленко Г. Одеські адреси Лесі : [про приїзди Лесі Українки до Одеси (1888–1913) та спілкування з родиною Комарових] // Чорномор. комуна. – 1970. – 20 черв. ; Театр. Одеса. – 1971. – № 2. – С. 4.

947.Зленко Г. Д. Одеські знайомства Лесі Українки : (деякі підсумки вивчення і нові проблеми) : [зокрема про зв'язок з родиною Комарових] // Леся Українка й Одещина : тези доп. та повідомл. регіон. наук.-творчої конф., Одеса, 26–27 лют. 1991 р. / редкол.: Л. М. Ісаєнко [та ін.] ; відп. ред. Є. М. Прісовський. – Одеса, 1991. – С. 3–5.

948.Зленко Г. Перша рецензія : [М. Комаров про творчість Лесі Українки] // Чорномор. комуна. – 1991 – 23 лют. – С. 3. – (До 120-річчя від дня народження Лесі Українки).

949.Зленко Г. Д. Подорож до моря : [зокрема про зв'язки Л. Українки з родиною Комарових] // Книга пам'яті : оповіді та розвідки літ. слідопита / Г. Д. Зленко. – Одеса, 1971. – С. 122–138. – Те саме // Літа і люди : оповіді письменника-пошуковця / Г. Д. Зленко. – Одеса, 2009. – С. 60–74.

950.Зленко Г. Про оточення Лесі Українки в Одесі : [про нові матеріали до характеристики оточення Лесі Українки під час її перебування в Одесі] // Рад. літературознавство. – 1977. – № 12. – С. 65–69.

951.Зленко Г. Путешествие к морю : [про особисті і творчі зв'язки Лесі Українки з Одесою] // Комс. знамя. – 1971. – 11 февр. ; Моряк. – 24 февр.

952.Зленко Г. Схиляючись над Біблією у Шабо... : [про Лесю Українку, зокрема про родину Комарових] // Чорномор. новини. – 2011. – 24 лют.

953.Ісаєнко Л. М. Мандрівка до Акермана : [Леся Українка разом з родиною Комарових відвідала нинішній Білгород-Дністровський] // Леся Українка й Одещина : тез. доп. та повідомл. регіон. наук.-творчої конф., Одеса, 26–27 лют. 1991 р. / редкол.: Л. М. Ісаєнко [та ін.] ; відп. ред. Є. М. Прісовський. – Одеса, 1991. – С. 6–8.

954.Кармазіна М. На хвилях надії : [одеські зустрічі поетеси, зв'язки з родиною Комарових] // Леся Українка / М. Кармазіна. – Київ, 2003. – С. 106–115.

955.Кибальчич М. Найважливіші дати з життя і творчості Лесі Українки : [зокрема про перебування Лесі Українки в родині М. Комарова] // Літ. критика. – 1940. – № 2. – С. 49, 50, 53, 54.

956.Ключник О. Чари невмирущої поезії : до 120-річчя від дня народження Лесі Українки : [згадується приїзд до Одеси і дружба з дочкою Комарова Маргаритою] // Чорномор. новини. – 1991. – 10 лют. – (Культура, історія, традиції).

957.К[овальський]. С. Похорон Лесі Українки : [про делегацію одеської громадськості на похороні Лесі Українки, покладання вінків на могилу поетеси від одеського «Українського клубу» та родини Комарових] // Рада. – 1913. – 9 серп. – Те саме // Леся Українка : док. і матеріали, 1871–1970. – Київ, 1971. – С. 261–263.

958.Козюра В. «І в рідному краю не раз спогадаю...» : [про роль Одеси в житті і творчості Л. Українки, зокрема про М. Комарова та його родину] // Одес. вісті. – 2011. – 24 лют. – С. 10.

959.Комаров Б. Леся Українка и семья Комаровых : (страницы воспоминаний) : [спогади сина М. Комарова, Богдана, про взаємини Лесі Українки з їхньою родиною] // Леся Українка в воспоминаниях современников / пер. с укр. А. З. Дуна. – Москва, 1971. – С. 121–143. – (Лит. мемуари).

960.Комаров Б. М. Одеські зустрічі : (дещо із спогадів про Лесю Українку) : [про Л. Українку та її перебування у Комарових під час її лікування на Хаджибейському лимані] // Спогади про Лесю Українку / упорядкування, вступ. ст. та комент. А. І. Костенка. – 2-ге вид., допов. – Київ, 1971. – С. 136–153. – Те саме // Літ. Україна. – 1969. – 28 лют. ; Нар. творчість Одещини. – 1970. – Вип. 7/8. – С. 29–33 ; Думська площа. – 2000. – 11 серп. – С. 7 ; 18 серп. – С. 5 : фот. ; 25 серп. – С. 7 : фот. ; 1 верес. – С. 8 ; 8 верес. – С. 7 : фот. ; 15 верес. – С. 6. – (Одеса у спогадах та мемуарах).

961.Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк : [Друком Вид. Спільки «Гомін України»], 1970. – С. 28, 75, 82, 105, 106, 171, 241, 316.

962.Косач-Кривинюк О. Нотатки до біографії Лесі Українки : [фрагменти] : [зокрема про перебування Лесі Українки в Одесі, її зв'язки з родиною М. Комарова] // Спогади про Лесю Українку. – 2-ге вид. – Київ, 1971. – С. 54–78.

963.Костенко А. Леся Українка / А. Костенко. – Київ : Молодь, 1971. – 446 с. – (Серія біографічних творів «Життя славетних» ; вип. 13). – *Із змісту*: Подорож до моря. У Комарових : [1888, липень]. – С. 86–90 ; портр. М. Комарова.

964.Костенко А. Подорож до моря // Співачка досвітніх вогнів / А. Костенко. – Київ, 1971. – С. 35–42.

965.Костенко А. Подорож до моря. У Комарових // Леся Українка / Анатоль Костенко ; упоряд. В. П. Сичевський. – Київ, 2006. – С. 76–80. – (Серія «Життя видатних людей»).

966.Кракалія Р. Подорож до сердець телеглядачів : 25 лютого 1871 року народилася Леся Українка : [зокрема про М. Комарова] // Чорномор. новини. – 2008. – 23 лют.

967.Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка): біогр. матеріали, спогади, іконографія / Укр. вільна акад. наук у США ; відп. ред. О. Біланюк ; авт. проекту, вступ. ст. і комент. Т. Скрипка. – Нью-Йорк ; Київ : Факт, 2004. – С. 159–171, 267–275.

968.Максим'юк Т. «Збираючись потрохи в Одесу» : підстав для встановлення пам'ятника Лесі Українці в Одесі більш ніж досить : [зокрема про зв'язок Л. Українки з родиною М. Комарова] // Чорномор. новини. – 2005. – 3 берез. – Те саме // Літаври. – Одеса, 2007. – С. 16–21 ; те саме // 3 Українці Причорномор'я : [нариси та есеї]. – Одеса, 2008. – С. 62–66 ; те саме // Слово Просвіти. – 2011. – 3–9 берез. (ч. 9). – С. 10.

969.Максим'юк Т. Леся Українка : до 130-річчя з дня народження Великої Волинянки : [зокрема про цикл віршів «Подорож до моря» у зб. «На крилах пісень» з посвятою сім'ї Комарових] // Думська площа. – 2011. – 23 лют. – С. 8.

970.Милосердна О. Одеса Лесі Українки : до 140-річчя від дня народження видатної поетеси : [зокрема про родину Комарових] // Чорномор. новини. – 2011. – 3 берез.

971.Міщенко Л. Леся Українка в літературному житті / Л. Міщенко. – Київ : Дніпро, 1964. – С. 38, 39, 41, 42.

972. Міщенко Л. Літературне оточення Лесі Українки : [зокрема про залучення Лесею Українкою до перекладацької діяльності Маргарити Комарової] // *Леся Українка : публікації, статті, дослідження*. – Київ, 1960. – Т. 3. – С. 272–293.

973. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. О. Мороз. – Київ : Наук. думка, 1992. – 630 с.

Про М. Комарова. – П. 9, 150, 166, 197, 398, 449, 488, 490, 511, 914, 1048 (прим.), 1061, 1651, 2304, 2681.

974. Музичка А. Леся Українка : її життя, громадська діяльність і поетична творчість : [одна з перших спроб широкого дослідження зв'язків Лесі Українки з Одесою; автор використав неопубліковані на той час матеріали з архіву родини М. Комарова] / А. Музичка. – Одеса : ДВУ, 1925. – Х, 106 с.

975. Нетребский В. Вилла Пауччини : [про перебування Лесі Українки в Одесі (1889) та зустрічі з родиною Комарових] // *ОМК-2006 : період. лит.-публицист. альм.* / редкол.: Т. Десенко [и др.]. – Одесса, 2006. – С. 92-94.

976. Нетребский В. Уютная улица : [с згадка про те, що Леся Українка зупинялась у Комарових за адресою: вул. Поштова (Жуковського), 27] // *Юг*. – 1999. – 10 янв. – С. 5. – (Одессика).

977. Олійник М. Дочка Прометей : роман / Микола Олійник ; [передм. О. Мусієнка ; худож. В. Чебаник]. – Київ : Рад. шк., 1985. – С. 103–111.

978. Олійників О. Вона дарувала життя Лесі Українці : [до 145-ї річниці від дня народження Олени Пчілки; зокрема згадується її знайомство з М. Комаровим] // *Чорномор. новини*. – 1994. – 30 лип.

979.Олійників О. Одеська подруга Лесі Українки : [дружба поетеси з Маргаритою Комаровою, згадується М. Комаров] // Чорномор. новини. – 1993. – 24 квіт. – Фот.

980.Перегінчук М. В. Леся Українка і родина Комарових // Літературно-мистецька Одеса II пол. XIX ст. : тези доп. та повідомл. 2-ї регіон. наук.-творчої конф., присвяч. 200-річчю Одеси / Одес. держ. ун-т ; [відп. ред. П. Т. Маркушевський]. – Одеса, 1992. – С. 69–71.

981.Потанина И. Украинские нотки : [зокрема про дружні стосунки Лесі Українки з родиною Комарових] // Одесская кухня / И. С. Потанина. – Харьков, 2014. – С. 80–88.

982.Савчук В. А. До історії збирання і публікацій листів Лесі Українки : [до Комарових – Михайла Федоровича і Любові Болеславівни та їхніх доньок Маргарити і Галини] // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту. Серія «Філологічні науки». – 2007. – № 9. – С. 124–130.

983.Савчук В. Доля листів Лесі Українки : монографія : [зокрема про долю листів Лесі Українки до родини Комарових] / Валентина Савчук. – Луцьк : Твердиня, 2011. – С. 25, 26, 40, 54, 104.

984.Саєнко І. Серед щирих друзів : [Леся Українка в Одесі в 1888 р., спілкування з родиною Комарових] // Горизонт. – Одеса, 1971. – Вип. 8. – С. 54–57. – (Їх імена – в біографії міста).

985.Славута Ю. Поетеса в Одесі : [про багаторазові приїзди Лесі Українки в Одесу та зв'язки з родиною Комарових] // Чорномор. комуна. – 1946. – 24 лют.

986.Смерть и похороны Леси Украинки : [згадується про вінок на її могилу від родини М. Ф. Комарова] // Укр. жизнь. – 1913. – № 7/8. – С. 127–131. – Те саме // Спогади про Лесю Українку. –

Київ, 1963. – С. 412–416 ; те саме // Там само. – 2-ге вид. – Київ, 1971. – С. 419–424.

987. Старкова З. Во славу великой поэтессы : [зокрема про М. Комарова] // Веч. Одесса. – 2001. – 27 февр.

988. Суховецкий М. Одеса. Лесині сліди // Чорномор. новини. – 2011. – 21 квіт.

989. [Телеграма-співчуття групи одеських діячів культури з приводу смерті Лесі Українки; телеграму підписала і родина Комарових] // Рада. – 1913. – 12 серп. – Те саме // Леся Українка : док. і матеріали, 1871–1970. – Київ, 1971. – С. 271.

990. Феденьов Р. Герцогиня Леся : [Одеса і сім'я Комарових в житті Лесі Українки] // Одес. вісті. – 2006. – 8 квіт. – С. 10.

991. Чикур Л. Д. Леся Українка і Одещина : [зокрема про зв'язки з родиною Комарових] // Наша школа. – 1995. – № 2. – С. 21–22.

992. Шапоренко В. В. Подорожі до моря : [зокрема про родину Комарових] // Леся Українка й Одещина : тези доп. та повідомл. регіон. наук.-творчої конф. Одеса, 26–27 лют. 1991 р. / відп. ред. Є. М. Прісовський. – Одеса, 1991. – С. 5–6.

993. Українка Л. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка ; редкол.: Є. С. Шаблівський (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1975–1979.

Т. 10 : Листи (1876–1897) / ред. т. М. Д. Бернштейн ; упорядкування та прим. В. В. Яременка. – 1978. – 543 с.

Листи до:

О. П. Косач (матері). 18 серпня 1889 р., Одеса. Про захоплення франкомовною книжкою «Перлини поезії», яку матір передала через Комарових, та

спілкування з родиною Комарових. – С. 32 ; прим.: с. 440. – Те саме // Твори : в 10 т. / Леся Українка ; упорядкування, підготовка текстів та прим. В. С. Курашової. – Київ, 1965. – Т. 9 : Листи. 1881–1900. – С. 20.

М. П. Косача. *Початок листопада 1889 р., Одеса. Зокрема про перебування у родині Комарових.* – С. 35–37 ; прим.: с. 442–443.

О. П. Косач (матері). *31 серпня 1891 р., Шабо. Про зустріч з Комаровими, що приїхали до Шабо.* – С. 108 ; прим.: с. 461.

О. П. Косач (сестри). *28 листопада 1897 р., Ялта. Про родину Комарових, стосунки з М. М. Комаровою та її чоловіком, М. Д. Сидоренком.* – С. 405 ; прим.: с. 517.

Т. 11 : Листи (1898–1902) / ред. т. Ф. П. Погребенник ; упоряд. та прим. О. О. Білявської. – 1978. – 478 с.

Листи до:

О. П. Косач (матері). *3 лютого 1902 р., Сан-Ремо. Згадка про ювілей Комарова.* – С. 318 ; прим.: с. 451.

О. П. Косач (сестри). *4 листопада 1902 р., Сан-Ремо. Про зустріч у Львові з Б. Комаровим. Згадка про інших членів родини Комарових.* – С. 368 ; прим.: с. 458–459.

Т. 12 : Листи (1903–1913) / ред. т. В. Л. Микитась ; упоряд. та прим. В. Ф. Святотця. – 1979. – 694 с.

Листи до:

О. П. Косач (матері) і **П. А. Косача.** *26 жовтня 1904 р., Одеса. Є згадка про родину Комарових.* – С. 118 ; прим.: с. 514.

М. Ф. Комарова. *23 грудня 1907 р., Ялта. Лист в Одесу; прохання повернути збірку «Пісні до танцю», залишені К. В. Квіткою для видання в Одесі; згадка про втрачені листи М. М. Комарової-Сидоренко та Г. М. Комарової.* – С. 220 ; прим.: с. 538. – Те саме // Твори : в 10 т. / Леся Українка ; упорядкування, під-

готовка текстів та прим. Є. В. Михайлюка. – Київ, 1965. – Т. 10 : Листи. 1901–1913. – С. 237 ; те саме // Кримські спогади : вірші, поеми, проза, листи / Л. Українка ; упоряд. і авт. вступ. ст. В. Г. Іваненко. – Сімферополь, 1986. – С. 252–253.

О. П. Косач (сестри). 30 травня 1908 р., Євпаторія. *Згадка про перебування в Одесі по дорозі до Криму, про членів родини Комарових.* – С. 238 ; прим.: с. 541.

О. П. Косач (сестри). 16 травня 1911 р., Київ. *Згадка про перебування в Одесі під час повернення з Єгипту, про родину Комарових.* – С. 349 ; прим.: с. 559.

О. П. Косач (матері). 9 червня 1911 р., Севастополь. *Про перебування в Одесі та зустріч з родиною Комарових.* – С. 352 ; прим.: с. 560.

О. П. Косач (сестри). 23 жовтня 1912 р., Кутаїсі. *Про можливий заїзд в Одесу по дорозі до Єгипту; згадка про родину Комарових.* – С. 415 ; прим.: с. 571.

М. П. Кривинюка. 26 травня 1913 р., Одеса. *Лист написаний по дорозі на Кавказ, є згадка про родину Комарових.* – С. 464 ; прим.: с. 580.

994. Косач О. П. [мати] – Косачу М. П. 1889, 12, 22, 23 листоп. // Леся Українка : док. і матеріали, 1871–1970. – Київ, 1971. – С. 52, 53, 54, 55.

Про перебування Лесі Українки на лікуванні в Одесі та її спілкування з родиною Комарових.

995. [Леся Українка – О. П. Косач (матері) 19.VIII. [1891. Шабо] : [зокрема про родину Комарових] // Леся Українка. Листи. Статті. Дослідження. Спогади : [в 3 т.] / відп. ред. А. Каспрук. – Київ, 1960. – Т. 3. – С. 21–22.

М. Ф. КОМАРОВ ТА ОДЕСЬКА «ПРОСВІТА»

996. А. В-ко. Діяльність одеської «Просвіти! // Рідний край. – 1907. – Чис. 14. – С. 12-13.

997. Ан. Н. Одеса. З одеською «Просвітою» трапилася пригода – було зроблено трус... Товариство продовжує свою діяльність. В останню наукову «середу» д. М. Комарь прочитав дуже гарний і цікавий реферат про кошового атамана Сірка // Рідний край. – 1906. – Чис. 49. – С. 12. – (Дописи).

998. Андрій Н. В Одесі товариство «Просвіти» впорядило Український вечір імені Т. Г. Шевченка в городській народній аудиторії... Глибоко стурбувала всіх промова й декламування «Перебенді» д. М. Комаря // Рідний край. – 1906. – Чис. 9. – С. 14. – (Спомини про Т. Шевченка).

999. Арсенич П. Взаємини галичан з одеськими діячами «Просвіти» // Думська площа. – 2006. – 20 січ. – С. 3, 6.

1000. Ватра З. Не маємо права на поразку : [про діяльність одеської «Просвіти», є згадка про М. Комарова] // Слово Просвіти. – 2005. – 14–20 лип. (ч. 28). – С. 6.

1001. Влайкова І. «Просвіта» в Одесі // Історичний досвід і сучасність : матеріали V (нац.) наук. студ. конф., присвяч. історії, нац.-визвол. руху в Україні і буд-ва незалеж. України. – Одеса, 1999. – Вип. 5. – С. 18–20.

1002. Гордієвський М. І. Л. А. Смоленський : (з нагоди 25-річчя смерті) : до історії укр. руху в Одесі : [зокрема про М. Комарова] // Шквал. – 1930. – № 35. – С. 8–9.

1003. Гр. Д. Спомини про Т. Шевченка : [т-во «Просвіта» провело в Одесі вечір імені Т. Г. Шевченка. Всіх зворушила промова

М. Комарова і його декламування «Перебенді» // Рідний край. – 1906. – Чис. 9. – С. 14.

1004. Джулинська З. І. Діяльність одеської «Просвіти» на ниві пробудження національної свідомості народу // Україна: становлення незалежності : Всеукр. наук.-метод. конф. : докл. і виступи. – Одеса, 1993. – С. 34–35.

1005. Добросин В. Світло «Просвіти» // Думська площа. – 2005. – 25 листоп. – С. 1.

1006. Дорошенко Д. Культурно-освітня діяльність українського громадянства за останні два роки : [зокрема про одеську «Просвіту»] // Україна. – 1907. – Т. 4 (нояб.–дек.), ч. 2. – С. 17–34.

1007. Зленко Г. Громаді присвячене життя : [про одес. педагога й громад. діяча Д. Сигаревича, є згадка про М. Комарова як члена правління товариства «Просвіта»] // Чорномор. новини. – 1998. – 19 трав. – С. 3.

1008. Зленко Г. Д. Засновник одеської «Просвіти» // «Просвіта»: історія і сучасність (1868–1998). – Київ, 1998. – С. 127–129. – Те саме // Слово «Просвіти». – 1998. – Листоп. (№ 11). – С. 4 : фот. ; Чорномор. новини. – 20 жовт. ; Крим. світлиця. – 1999. – 26 берез. – С. 19 : портр. – Назва: Михайло Комаров – засновник «Просвіти». – (Постаті) ; Укр. світ. – 2005. – Ч. 10/12. – С. 26–27 ; Думська площа. – 30 верес. – С. 6. – (До 100-річчя одеської «Просвіти») ; Золото слів. – 2006. – № 9. – С. 8 ; 2007. – № 1/10. – С. 26 : фот.

1009. Зленко Г. Д. Лицарі досвітніх вогнів : тридцять три портрети діячів одеської «Просвіти» 1905–1909 років / Г. Д. Зленко. – Одеса : Астропринт, 2005. – 252 с. – *Із змісту*: Засновник. – С. 15–21; Повернення Івана Луценка. – С. 29–41; Трагедія Андрія Ніковського. – С. 83–88; Півдороги Михайла Гордієвського. – С. 120–125; Зоряний час Якова Біловодського. – С. 126–131; Аг-

роном Погибка. – С. 132–137; Одиссея Хрисанфа Ящуржинського. – С. 152–159; Свічка від полум'я Лесі. – С. 169; Перший на Півдні український друкар. – С. 192–199; Народна артистка. – С. 206–211; Народжений для книги. – С. 212–218; «Я не забуду днів корисних...». – С. 224–230; Незакінчений портрет. – С. 238–243.

1010. Зленко Г. Д. Світло одеської «Просвіти» / вступ. слово Б. П. Кривоноса // Чорномор. новини. – 1998. – 2 лип. ; Крим. світлиця. – 4 груд. – С. 4. – («Просвіти» – 130 !). – Назва: Одеси «досвітній вогонь».

1011. Зленко Г. Д. Трагедія Андрія Ніковського : з циклу «Люди одеської «Просвіти» 1905–1909 років» : [зокрема про М. Комарова] // Чорномор. новини. – 1998. – 8 верес. ; Думська площа. – 2006. – 6 січ. – С. 6 : фот.

1012. Косів М. «Просвіта» давня і сьогочасна : [зокрема про одеську «Просвіту»] // Слово. – 1991. – Ч. 6. – С. 1, 2.

1013. Максим'юк Т. Одеська «Просвіта» та просвітяни в збірці «Тарасового дому» (Одеса) // «Просвіта» : минуле, сучасне й майбутнє : (до 100-річчя одеської «Просвіти») : матеріали наук.-практ. конф., Одеса, 25–26 листоп. 2005 р. – Одеса, 2006. – С. 19–27 : портр. – Те саме // 3 Україніки Причорномор'я / Т. Максим'юк. – Одеса, 2008. – С. 139–148.

1014. Мисечко А. Викладачі й студенти Новоросійського університету в діяльності українського товариства «Просвіта» в Одесі (1905–1909) // Зап. іст. ф-ту / ОДУ ім. І. І. Мечникова ; В. Н. Станко (голов. ред.). – Одеса, 1996. – Вип. 2 : Історія України. – С. 69–73.

1015. Мисечко А. Дещо з історії одеської «Просвіти» : [згадується М. Комаров] // Чорномор. новини. – 1993. – 27 листоп. – (Культура, історія, традиції).

1016. Мисечко А. До історії музею «Просвіти» в Одесі на початку ХХ століття // Вісн. Одес. іст.-краєзн. музею / В. В. Солодова (голов. ред.). – Одеса, 2006. – [Вип. 3]. – С. 79.
1017. Мисечко А. До співпраці Є. Х. Чикаленка з одеською українською «Громадою» та «Просвітою» наприкінці ХІХ – початок ХХ ст. // Зап. іст. ф-ту / ОНУ ім. І. І. Мечникова ; В. Н. Станко (голов. ред.). – Одеса, 2004. – Вип. 15. – С. 194–205.
1018. Мисечко А. До 130-літнього ювілею «Просвіти». Десять років відновлення «Просвіти» в Одесі // Південна громада : наук.-публ. зб. / редкол.: П. М. Аграмаков [та ін.]. – Одеса, 1999. – С. 5-20.
1019. Мисечко А. М. Ф. Комаров і одеська «Просвіта» // Зап. іст. ф-ту / ОДУ ім. І. І. Мечникова ; редкол.: В. Н. Станко (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса, 2000. – Вип. 10. – С. 178–185. – Те саме // Літаври. – Одеса, 2007. – С. 22–31.
1020. Мисечко А. Місце одеської «Просвіти» в українському русі на початку ХХ ст. : [зокрема про М. Ф. Комарова] // Південь України – Одеса : ІV Міжнар. конгрес українців : доп. та повідомл. Одеса, 26–29 серп. 1999 / Міжнар. асоц. українців, Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1999. – С. 125–131.
1021. Мисечко А. На початку століття: з історії одеської «Просвіти» (1905–1909 рр.) : [згадується М. Комаров та його книга «Запорозьські вольності»] // Чорномор. новини. – 1994. – 11 черв. – С. 3.
1022. Мисечко А. Одеська «Просвіта» // Чорномор. комуна. – 1990. – 28 жовт. ; Чорномор. новини. – 1993. – 2 берез.
1023. Мисечко А. «Просвіта» – ювілярка : (вшанування 40-річчя «Просвіти» на півдні України // Старожитності. – 1994. – № 3/4. – С. 4.

1024. Мисечко А. Святкує Просвіта: [є згадка про М. Комарова] / А. Мисечко, Т. Гончарук, С. Лобан // Думська площа. – 1998. – 5 груд. – С. 2.

1025. Мисечко А. І. Український рух в Одесі наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.: (до 100-ліття одеської «Просвіти»). – Одеса: Друк, 2006. – С. 8, 9, 12, 20, 21, 23, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 46, 52, 56, 68, 69, 70, 72, 75, 77–83, 96, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 120–121, 123, 130.

1026. Мысечко А. Зеркало судьбы народной: к 125-летию одесской «Просвіти»: [згадується М. Комаров та його книга «Запорожські вольності»] // Юг. – 1993. – 23 нояб. – С. 4. – (История).

1027. Михайленко А. З історії одеської «Просвіти» // Одес. вісті. – 2012. – 26 трав. – С. 7: портр.

1028. Одесская «Просвіта» // Укр. вестн. – 1906. – № 5. – С. 312–317. – Підпис: Просвітянин.

1029. Одеська «Просвіта»: [є згадка про М. Комарова] // Чорномор. новини. – 1993. – 2 берез.

1030. Одеська «Просвіта»: минуле, сучасне й майбутнє: (до 100-річчя одеської «Просвіти»): матеріали наук.-практ. конф., Одеса, 25–26 листоп. 2005 р. – Одеса: Друк, 2006. – 240 с. – *Із змісту*: Одеська «Просвіта» та просвітяни в збірці «Тарасового дому» (Одеса) / Т. Максим'юк. – С. 19–27: портр.; Одеська «Просвіта» як прояв розбудови громадянського суспільства на початку ХХ ст. / А. Мисечко. – С. 48–52; Одеська «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу: (перша чверть ХХ ст.) / О. Малюта. – С. 53–57; Діяльність представників українського національного руху в неукраїнських громадських та наукових товариствах Одеси в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Музичко. – С. 81–89; Матеріали з одеської «Просвіти» в рукописному фонді відділу рідкісних ви-

дань і рукописів ОДНБ ім. М. Горького / Т. Подкупко. – С. 89–92; 3 історії української бібліотечної справи в Одесі (поч. ХХ ст.) / Ю. Чабан. – С. 92–96; Інтелігент і його доба в творчій та епістолярній спадщині Галини Комарової / С. Кочерга. – С. 115–123; Леся Українка й Маргарита Комарова : в орбіті українського театру / О. Вісич. – С. 123–127; До питання про стосунки М. Коцюбинського з членами одеської «Просвіти» / С. Форманова. – С. 162–165.

1031. Олійників О. Осередок незаяканих думок : (попередники одеських «просвітян») // Південна громада : наук.-публ. зб. / редкол.: П. М. Аграмаков [та ін.]. – Одеса, 1999. – С. 20–29.

1032. Оштрафування голови одеської «Просвіти» : [за наказом одес. генерал-губернатора М. Комарова оштрафовано на 100 крб. за те, що він не подав чиновникові, присланому на збори «Просвіти», відомостей про осіб, що мали виступати, і сперечався з ним] // Рідний край. – 1908. – Чис. 12. – С. 5.

1033. Петришина Л. В. Діяльність українського товариства «Просвіта» в Одесі // Ринкові важелі та стимули розвитку господарчих систем / кол. авт. під керівництвом В. П. Бородатого. – Одеса, 1997. – С. 68–72.

1034. Петришина Л. В. Жінки в історії діяльності одеської «Просвіти» (1905–1909 рр.) : [зокрема про М. Комарова] // Наук. пр. / Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П. Могили ; голов. ред. Л. П. Клименко. – Миколаїв, 2007. – Т. 74, вип. 61 : Історичні науки. – С. 153–157.

1035. Петришина Л. В. Микола Аркас про одеську «Просвіту» // Думська площа. – 2003. – 19 груд. – С 2, 8.

1036. Самотній Гр. У «просвітян» в Одесі // Киев. старина. – 1906. – Т. 92 (март–апр.). – С. 85–87. – (Отд. 2. Текущие известия).

1037. Степанченко О. Одеська «Просвіта» потребує допомоги // Чорномор. новини. – 2007. – 27 січ.
1038. Товариство «Просвіта» в Одесі // Україна. – 1907. – Т. 1 (янв.). – С. 30–47. – Підпис: Просвітянин.
1039. Той Самий. Одеса. В одеській «Просвіті» в грудні відбувся один з звичайних суботніх вечорів. М. Комаров прочитав докладну й цікаву розправу: «Байда – князь Вишневецький» // Рідний край. – 1907. – Чис. 11. – С. 14–15.
1040. Троцкая Н. История одесской «Просвіти» началась с митинга // Одес. вестн. – 1998. – 8 дек. – С. 4.
1041. Чабан Ю. Доля бібліотечних скарбів одеської «Просвіти» (поч. ХХ ст.): [зокрема про бібліотеку М. Комарова] // Слово Просвіти. – 2005. – 29 верес.–5 жовт. (ч. 39). – С. 6.
1042. Чебан А. Д. Одеська «Просвіта»: «джерела пам'яті» // Чорномор. новини. – 2010. – 4 листоп. – С. 3.
1043. Янчук О. «Просвіта» і просвітяни у політичному житті Одеси 1905–1918 рр. // Чорномор. новини. – 1996. – 7 лют. – С. 3.
1044. Ярещенко О. Т. Одеська «Просвіта» в 1905–1909 рр. // Одеська «Просвіта»: історія, сучасність: іст.-попул. нарис: до 130-річчя Всеукр. т-ва «Просвіта» ім. Т. Шевченка / О. Т. Ярещенко. – Одеса, 1998. – С. 6–39.